

การศึกษาภาพสะท้อนสังคมในวรรณคดีเรื่อง “พระสี่เสา์กลอนสวด”

A Study of the Social Reflections in the Literary Work

“Phra See Sao Klon Suad”

รองศาสตราจารย์วนิดา บำรุงไทย¹

อาจารย์เกศรินทร์ คันทมาลา²

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องนี้เป็นผลการศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีเรื่อง พระสี่เสา์กลอนสวด ซึ่งเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่ได้รับความนิยมแพร่หลายเรื่องหนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยมุ่งศึกษาด้านภาพสะท้อนสังคมไทย ด้วยกระบวนการวิจัยเอกสาร วรรณคดีซึ่งมีเนื้อหามาจากชาดกเรื่อง สิวาสชาดก เรื่องนี้ไม่ปรากฏผู้แต่งและเวลาแต่ง ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า นอกจากการสอนข้อธรรมแล้ว พระสี่เสา์กลอนสวด ยังมีจุดเด่นในการบันทึกภาพสังคมไทยในอดีตอย่างน่าสนใจ กล่าวคือ ในด้านการเมือง การปกครองสะท้อนการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และคุณลักษณะและบทบาทของกษัตริย์ในบางประการ ด้านเศรษฐกิจ สะท้อนว่าสังคมไทยโบราณประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมเป็นหลัก ในด้านครอบครัว สะท้อนความสัมพันธ์อันอบอุ่นของสถาบันครอบครัว และบทบาทของสตรีในฐานะภรรยา ส่วนด้านวัฒนธรรม สะท้อนราชประเพณี วิถีชีวิต รวมทั้งความเชื่อ และค่านิยมต่าง ๆ ด้านการศึกษา แสดงให้เห็นว่า สังคมไทยในอดีตมีพระพุทธศาสนาและครอบครัวเป็นสถาบันสำคัญในการสั่งสอนอบรม ทั้งนี้ ผลการศึกษาทำให้เกิดความรู้และความเข้าใจสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนความนึกคิดส่วนหนึ่งของบรรพชนไทยทั้งได้ตระหนักว่า สังคมไทยมีวัฒนธรรมความเป็นอยู่บางประการที่ดั่งงาม แต่บางสิ่งบางอย่างได้เสื่อมสูญไปแล้วจากวิถีชีวิตปัจจุบัน

คำสำคัญ: พระสี่เสา์กลอนสวด, สิวาสชาดก, วรรณคดีพุทธศาสนา, ภาพสะท้อนสังคมไทยจากวรรณคดี, วัฒนธรรมไทย

Abstract

This research article was derived from an analysis of the literary work titled “Phra See Sao Klon Suad”, a widely popular Buddhist literature during the early Rattanakosin period. The focus was to study the reflections of the Thai society using the documentary methodology. This literature whose content was based on Sisora Chadok was anonymous and the period of writing was unknown. The findings indicated that apart from the Dhamma instructions, “Phra See Sao Klon Suad” featured interesting reflections of the Thai society in the old days. For governments and politics, it reflected the reign of absolute monarchy and some characteristics and roles of a king. For economy, it gave a picture of an agricultural society of the old days. For family, it pointed out the closely knitted relations of the family and the roles of a woman as a wife. For culture, it revealed the royal traditions and the people’s ways of life, beliefs and values. For education, it showed that the Thai society in the past held onto Buddhism and the institute of family as vital to its education. The results of the study brought about knowledge and understanding of the life, ways of living and thinking of the ancestors of the Thai people. They suggested that the Thai society had once embraced good culture and ways of living, but some aspects of this decency have somehow disappeared from the modern ways of living.

Keywords: Phra See Sao Klon Suad, Sisora Chadok, Buddhist literature, reflection of the Thai society from literature, Thai culture

¹อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

²อาจารย์โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม

ภูมิหลัง

พระสี่เส้ารกลอนสวด เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่น่าสนใจเรื่องหนึ่งในวรรณคดีไทย ด้วยเหตุที่เป็นวรรณคดีรกลอนสวดซึ่งอยู่ในความนิยมของผู้อ่านร่วมสมัย ดังปรากฏหลักฐานการอ้างอิงถึงในวรรณคดีเรื่อง นิราศเดือน ของหมื่นพรหมสมพัตร หรือเสมียนมี กวีผู้มีชื่อเสียงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (**พระสี่เส้ารกลอนสวด**, 2547, หน้า 4) ดังนี้

ให้สุดแค้นแสนวิตกในอกที่ เหมือนพระสี่เส้ารกครีฬัดสถาน
พระเส้าที่บนชานอยู่ชานาน พระภูบาลเป็นบ้าเข้าป่าไป
(หมื่นพรหมสมพัตร)

วรรณคดีเรื่อง **พระสี่เส้ารกลอนสวด** เป็นเรื่องเล่าจากเรื่องชาดกลำดับที่ 44 เรื่อง ลิโสรชาดก ใน **ปัญญาชาดก** อันเป็นหนังสือรวบรวมนิทานพื้นบ้านของไทยแต่งเป็นเรื่องชาดก ที่พระภิกษุชาวเขียงใหม่เรียบเรียงขึ้น เมื่อประมาณ พ.ศ.2000 – 2200³ (**พระสี่เส้ารกลอนสวด**, 2547, หน้า 3)

ในด้านผู้แต่งและเวลาแต่ง **พระสี่เส้ารกลอนสวด** ไม่มีข้อมูลที่ชัดเจน แต่ได้พบการอ้างอิงถึงใน **นิราศเดือน** ของหมื่นพรหมสมพัตรดังกล่าวข้างต้น หมื่นพรหมสมพัตรหรือเสมียนมีผู้นี้ เป็นกวีที่มีชีวิตอยู่ในช่วง พ.ศ.2358 จนถึงราว พ.ศ.2413 หรือ พ.ศ.2414 (**วันเข้าพรรษาในนิราศเดือน**, 2552, ไม่ปรากฏหน้า) ทำให้คะเนได้ว่า **พระสี่เส้ารกลอนสวด** ต้องประพันธ์ขึ้นก่อน พ.ศ.2414 นั่นคืออาจเป็นวรรณคดีร่วมสมัยกับ **นิราศเดือน** คือระหว่างรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรืออาจประพันธ์ขึ้นก่อนหน้านั้น

นอกจากการสอนข้อธรรมะตามลักษณะของวรรณกรรมรกลอนสวด วรรณคดีเรื่อง **พระสี่เส้ารกลอนสวด** ซึ่งเป็นวรรณกรรมเล่าเรื่องหรือจำลองภาพชีวิตมนุษย์เช่นเดียวกับเรื่องเล่าทั่วไปนี้ น่าจะมีเนื้อหาซึ่งสะท้อนให้เห็นภาพชีวิตความเป็นอยู่และค่านิยมบางประการของสังคมไทยในอดีตที่น่าสนใจ ทั้งนี้ยังไม่ปรากฏการศึกษาวรรณคดีเรื่องนี้ในแง่ใด ๆ มาก่อน บทวิจัยฉบับนี้จึงมีจุดประสงค์ที่จะศึกษาวิเคราะห์ด้านการสะท้อนภาพสังคมของวรรณคดียกลกอนสวดเรื่องนี้ใน 5 ลักษณะ คือ 1) เศรษฐกิจ 2) การเมืองการปกครอง 3) ครอบครัว 4) ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม และ 5) การศึกษา

ด้วยความคาดหวังว่าผลการศึกษาจะเป็นการสร้างองค์ความรู้และความเข้าใจวรรณคดีเรื่องนี้ในประเด็นดังกล่าว

ให้เป็นที่ประจักษ์โดยต้องแท้ ทั้งจะเป็นการเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีไทยให้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้นอีกด้วย

วิธิดำเนินการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้จะอยู่ในขอบเขตและการดำเนินงาน ดังนี้

1. การศึกษาวิจัยใช้กระบวนการวิธีวิจัยเอกสาร โดยวิเคราะห์จากวรรณคดีไทยเรื่อง **พระสี่เส้ารกลอนสวด** ฉบับที่บุญเดือน ศรีวรพจน์ และ ศิริรัตน์ ทวีทรัพย์ ตรวจชำระต้นฉบับ และกรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ ในปีพ.ศ.2547 (**พระสี่เส้ารกลอนสวด**, 2547)

2. การวิจัยด้านภาพสะท้อนสังคมใน 5 ลักษณะ จะศึกษาในขอบเขต ดังต่อไปนี้

1) **ด้านเศรษฐกิจ** หมายถึง การกระทำซึ่งก่อให้เกิดการผลิต การจำหน่าย และการบริโภค (เศรษฐกิจ, 2552, ไม่ปรากฏหน้า)

2) **ด้านการเมืองการปกครอง** หมายถึง กิจกรรมทางสังคมว่าด้วยการบริหาร การวางระเบียบกฎเกณฑ์ เพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงานของรัฐในการดูแลให้ประชาชนดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคมได้อย่างราบรื่นเป็นสุข (การเมืองการปกครอง รูปแบบ ลักษณะ ลัทธิ, ม.ป.ป., ไม่ปรากฏหน้า)

3) **ด้านครอบครัว** หมายถึง บทบาทหน้าที่ของบุคคลและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลภายในครอบครัว (ครอบครัวไทย, ม.ป.ป., ไม่ปรากฏหน้า)

4) **ด้านวัฒนธรรม** หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นแบบแผนความคิดและการกระทำที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง (สุพัตรา สุภาพ, 2536, หน้า 99) จำแนกเป็นประเภทย่อย ๆ คือ

วิถีชีวิต หมายถึง “แนวทางการดำเนินชีวิตของสมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชน” (อนุรักษ์ ปัญญาอนุรักษ์, ม.ป.ป., ไม่ปรากฏหน้า)

ประเพณี หมายถึง “สิ่งที่นิยมถือประพฤติปฏิบัติสืบ ๆ กันมาจนเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียม” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 663)

ความเชื่อ หมายถึง “การยอมรับนับถือ หรือการยึดมั่นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่อาจมีเหตุผลหรือไม่มีเหตุผลก็ได้” (ความเชื่อ, 2552, ไม่ปรากฏหน้า)

³อ้างอิงจากพระอริยาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (พระสี่เส้ารกลอนสวด, 2547, หน้า 3)

คำนิยาม หมายถึง “สิ่งที่บุคคลหรือสังคมยึดถือเป็นเครื่องช่วยตัดสินใจ และกำหนดการกระทำของตนเอง” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 242)

5) **ด้านการศึกษา** หมายถึง “การเล่าเรียนฝึกฝนและอบรม” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 1104)

ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีเรื่อง “พระสี่เศียรกลอนสวด”

ราชบัณฑิตยสถาน (2497, หน้า 553 – 556) อธิบายคำว่า “กลอนสวด” ใน **สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๑** ว่า หมายถึงกลอนอ่านเป็นทำนองสวด แต่งเป็นกาพย์ยานี 11 ฉบับ 16 และสุรางคนางค์ 28 โดยที่กาพย์เหล่านี้เป็นลำนำสำหรับสวดมาแต่โบราณ เนื้อความของเรื่องที่แต่งมักเป็นเรื่องในศาสนา อาทิ ชาดกและเรื่องที่เป็นคติธรรมต่าง ๆ เป็นต้น

อุทัย สินธุสาร (2535, หน้า 96) กล่าวถึงประเพณีการสวดอ่านหนังสือว่า มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ประเพณีเดิมเป็นการสวดถวายพระเจ้าอยู่หัวในพระวิหารวัดพระศรีสรรเพชญ์ เรียกว่า “ส้ารับหลวง”

นอกจากนี้ ตรีศิลป์ บุญขจร อธิบายว่า การสวดอ่านกลอนสวดเกิดจากการที่พุทธศาสนิกชนไปบำเพ็ญกุศลที่วัดในโอกาสต่าง ๆ เมื่อว่างจากการสวดมนต์ฟังเทศน์ก็จับกลุ่มสนทนาธรรมหรือเล่าเรื่องในศาสนาสู่กันฟังบ้าง ต่อมาจึงมีการนำนิทานหรือชาดก รวมทั้งเรื่องแต่งเลียนชาดก มาประพันธ์เป็นกลอนสวดสำหรับอ่านเพื่อเพิ่มความบันเทิงสนุกสนาน การสวดอ่านวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ นี้เป็นความนิยมมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และได้ขยายวงจากการอ่านที่วัดไปสู่การชุมนุมอ่านกันที่บ้านด้วย กลอนสวดเรื่องที่นิยมอ่าน ได้แก่ **จำปาสี่ต้น สุวรรณหงส์ย่นต์ มหาขมภูบดีสูตร ลีนทอง สัปดนคำกาพย์ และ พระสี่เศียรกลอนสวด** เป็นต้น ต่อมา การสวดอ่านได้เสื่อมความนิยมลงในราชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2530, หน้า 72, 28)

สำหรับวรรณคดีเรื่อง **พระสี่เศียรกลอนสวด** ซึ่งเนื้อเรื่องมาจาก **ลิสาธชาดก** นี้ เป็นคำประพันธ์ขนาดสั้น มีความยาว 864 คำกลอน ลักษณะคำประพันธ์เป็นกาพย์ยานี 11 ฉบับ 16 และกาพย์สุรางคนางค์ ตามที่นิยมใช้ประพันธ์วรรณคดีกลอนสวดส่วนใหญ่ ต้นฉบับสมุดไทยของวรรณคดีเรื่องนี้เก็บรักษาที่ **หอสมุดแห่งชาติ** ต่อมา สำนัก

วรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร มอบหมายให้นุญเตือน ศรีวรพจน์ และศิริรัตน์ ทวีทรัพย์ ตรวจชำระต้นฉบับ และได้จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกในพ.ศ.2547 (**พระสี่เศียรกลอนสวด**, 2547, หน้าคำนำ)

นอกจาก **พระสี่เศียรกลอนสวด** ฉบับที่กล่าวมาแล้ว ยังมีวรรณกรรมเล่าเรื่อง **พระสี่เศียร** จำนวนอื่น ๆ กล่าวคือ ฉบับหนึ่งเป็นกาพย์ ไม่มีชื่อเรื่อง (**พระสี่เศียรกลอนสวด**, 2547, หน้าคำนำ) นอกจากนี้ เจือ สตะเวทิน รวบรวมข้อมูลว่า **พระสี่เศียร** ฉบับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชื่อเรื่อง **พระยาสี่เสา** ฉบับภาคใต้ ชื่อ **เสเสา** แต่ชื่อตัวเอกของเรื่องคือ “สี่เสา” เช่นเดียวกับฉบับอื่น ๆ ทั้งยังมี **พระสี่เศียรกลอนสวด** ภาคใต้อีกฉบับหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันเก็บรักษาที่มหาวิทยาลัยทักษิณ (เจือ สตะเวทิน, 2518, หน้า 121)

ความรู้เกี่ยวกับภาพสะท้อนสังคมในวรรณคดี

แนวคิดด้านการสะท้อนภาพสังคมในวรรณคดีประกอบด้วยความรู้และกระบวนการที่สำคัญ อันสืบเนื่องจากนักวรรณคดีมองเห็นความเกี่ยวข้องหรือความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับสังคม ทั้งนี้ เวลเล็กและวอเรนได้เสนอเป็นแนวทฤษฎีว่า การศึกษาวรรณคดีในแนวทางหนึ่งคือการศึกษานิเวศน์เป็นเอกสารทางสังคม เนื่องจากนักเขียนเป็นสมาชิกผู้หนึ่งของสังคม สิ่งที่นักเขียนบรรยายหรือแสดงออกในงานประพันธ์ ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์หรือแนวคิดใด ย่อมมีความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคมในแง่ใดแง่หนึ่ง จึงกล่าวได้ว่า วรรณคดีเป็นตัวแทนในบางแง่มุมของสังคมในสมัยที่ผู้แต่งสร้างสรรค์วรรณกรรมขึ้น (Wellek, and Warren, 1970, pp.94 – 109)

ด้านนักวรรณกรรมไทย วิทย์ ศิวะศรียานนท์ (2531, หน้า 96) กล่าวในทำนองเดียวกันว่า กวีหรือนักเขียนเป็นทั้งคนผู้หนึ่งในบุคคลรุ่นหนึ่ง และทั้งเป็นพลเมืองผู้หนึ่งของสังคมอีกด้วย ดังนั้น กวีจึงต้องรับรู้และใส่ใจเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในสังคม บทประพันธ์ของเขาจึงย่อมสะท้อนประสบการณ์เกี่ยวกับสังคม ทั้งในด้านเหตุการณ์ ความรู้สึกนึกคิด คำนิยาม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี ฯลฯ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

นอกจากนี้เจตนา นาควัชระ นักวิชาการด้านวรรณคดีวิจารณ์กล่าวว่า วรรณกรรมเป็นเครื่องแสดงออกซึ่งความรู้สึกและความนึกคิดของมนุษย์และสังคม (2546, หน้า 43)

ซึ่งก็คือการเน้นย้ำบทบาทของนักเขียนและวรรณกรรมในการสะท้อนภาพสังคมนั่นเอง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ได้มีการศึกษาวิจัยวรรณกรรมกลอนสวดเรื่องต่าง ๆ หลายฉบับ ลำดับตามปีที่ศึกษาค้างนี้

วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่อง ฌรณคจิตรชาดก ของ โสภี สุขเกษม (2535) สรุปผลว่า วรรณกรรมเรื่องนี้แสดงหลักธรรมโดยเน้นกฎแห่งกรรม ส่วนการสะท้อนภาพสังคมในด้านประเพณี ได้แก่ การอภิเษก การรับขวัญ สู่ขวัญ ประเพณีงานศพ การแต่งกาย มหรสพและการละเล่นพื้นเมืองด้านค่านิยม ได้แก่ การทำประตักมณิ การใช้ผมเช็ดเท้าแสดงความเคารพสูงสุด และค่านิยมเกี่ยวกับความงามของสตรี ด้านความเชื่อ ประกอบด้วยเวทมนตร์ คาถา เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ วิญญาณ กฎแห่งกรรม บุญเพสันนิวาส ความฝันและการทำนายฝัน และฤกษ์ยาม ด้านสภาพสังคม ได้แก่ หลักการปกครองบ้านเมือง การปฏิบัติตนของผู้นำ การปฏิบัติตนของภรรยา การติดต่อกับต่างประเทศ และการประกอบอาชีพ ซึ่งได้แก่ การทำสวน ไร่ นา เลี้ยง การค้าขายทางเรือสำเภา อีกทั้งยังให้ความรู้เบ็ดเตล็ดอื่น ๆ

ณัฐา คำชู เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวด เรื่อง มหาขมภูบดีสูตร (2544) ผลการศึกษาภาพสะท้อนสังคมพบว่า มีการเน้นหลักธรรมทั้งในระดับโลกุตระธรรม และระดับโลกิยธรรม โดยแสดงข้อปฏิบัติสำหรับผู้ที่ยังเกี่ยวข้องกับโลก ได้แก่ การไม่กระทำความชั่วทั้งกาย วาจา ใจ สัตว์ห้าศีลแปด พระไตรลักษณ์ และสภาวะแห่งทุกข์ ด้านความเชื่อ ได้แก่ ความศรัทธาพระพุทธรูป ความเชื่อเรื่องกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรก สวรรค์ กัลป์หรือยุคของ โลก เทพเจ้า และสัตว์หิมพานต์ เป็นต้น ด้านค่านิยมเกี่ยวกับกษัตริย์หรือผู้ปกครองเมือง ถือว่าต้องเป็นผู้มีบุญบารมีมาแต่กำเนิด เป็นนักรบที่เก่งกล้า และมีคุณธรรม ยึดมั่นในทศพิธราชธรรม ค่านิยมเกี่ยวกับสตรีต้องเป็นช่างทำหลัง พึ่งพาสามี รู้จักดูแลร่างกายให้งดงาม มีกิริยามารยาทเรียบร้อย ด้านวัฒนธรรม สะท้อนภาพการแต่งกายของเจ้านาย การแสดงความเคารพและให้เกียรติผู้ที่สูงวัย หรือผู้ทรงคุณวุฒิ การประตักมณิสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือ

บุคคลที่นับถือเพื่อความเป็นสิริมงคล วัฒนธรรมด้านวัตถุ ได้แก่ อาวุธต่าง ๆ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ และเครื่องบริหารของสงฆ์

รวีพิมพ์ สมจิตร ศึกษาเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่อง นางโกศวดี (2544) สรุปผลว่า กลอนสวดเรื่องนี้มีการสะท้อนภาพสังคมที่โดดเด่นคือคตินิยมเรื่องการสร้างโลก ซึ่งยังไม่ปรากฏ ในวรรณกรรมเรื่องใดมาก่อน ในด้านหลักธรรม เน้นอานิสงส์ของการบริจาคทาน การรักษาศีล และกฎแห่งกรรมภพภูมิต่าง ๆ คือ นรก สวรรค์ และโลกพระศรีอารีย์ นอกจากนี้ ยังพบคตินิยมความเชื่อ ความคิดของชาวบ้านที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาอีกด้วย

วิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์มหาชาติกลอนสวดฉบับวัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ (2544) ของ รัชฎาภรณ์ ภูทอง สรุปผลการศึกษาว่า กลอนสวดฉบับนี้มีคุณค่าทางด้านสังคมอย่างยิ่ง โดยชี้ให้เห็นว่าคนไทยยึดมั่นในหลักธรรมแห่งพุทธศาสนา เชื่อมมั่นในอานิสงส์ของการทำดี สะท้อนวิถีชีวิตของคนไทยในอดีตซึ่งมีวัฒนธรรมประเพณีที่สัมพันธ์กับศาสนาและสังคม เช่น สภาพการตั้งร้าน ตลาด สินค้า อาหารคาวหวาน การกินหมาก รวมทั้งสะท้อนค่านิยมในการเลือกคู่ครอง สะท้อนความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น เทพเจ้า นางฟ้า เจ้าป่า เจ้าเขา ฯลฯ ตลอดจนภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมได้อย่างผาสุก

วิทยานิพนธ์อีกฉบับหนึ่งคือ วรรณกรรมกลอนสวดเรื่อง พระเวสสันดรชาดก ฉบับอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ (2550) ของ จิรสุดา เปลี่ยนสมัย เสนอผลการศึกษาด้านการสะท้อนภาพสังคมของวรรณกรรมกลอนสวดท้องถิ่นได้เรื่องที่ว่า นอกจากการนำเสนอหลักธรรมแล้ว ยังสะท้อนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยภาคใต้ในอดีต ทั้งด้านกลุ่มชนต่าง ๆ ที่เข้ามาค้าขายและอาศัยอยู่ร่วมกัน ทั้งชาวจีน อินเดีย เปอร์เซีย และชาวอาหรับ รวมทั้งสะท้อนถึงอาชีพ ลักษณะที่อยู่อาศัย เครื่องแต่งกาย เครื่องสำอางอาหาร ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี สะท้อนให้เห็นประเพณีบางอย่าง เช่น การแต่งงาน และการทำขวัญ รวมทั้งสะท้อนความเชื่อ ค่านิยม และพฤติกรรมต่าง ๆ ของชาวใต้ในส่วนหนึ่งด้วย

จากผลการศึกษาวิจัยวรรณกรรมกลอนสวดที่เกี่ยวข้องข้างต้น สรุปได้ว่าในด้านการสะท้อนภาพสังคมนั้น วรรณกรรมกลอนสวดทุกฉบับที่ได้มีการศึกษาวิเคราะห์ มีการสะท้อนภาพสังคมไทย ทั้งในด้านคติความเชื่อ ค่านิยม และขนบประเพณี อย่างน่าสนใจ

แม้จะมีการศึกษาวรรณกรรมกลอนสวดหลายฉบับดังกล่าว แต่ยังไม่ปรากฏงานวิจัยวรรณคดีเรื่อง พระสี่เสาธรรณกลอนสวด ในด้านใด ๆ การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องนี้ เพื่อเสนอมุมมองด้านการสะท้อนภาพสังคม ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจวรรณคดีกลอนสวดของไทยให้กว้างขวางสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เรื่องย่อวรรณคดีเรื่อง “พระสี่เสาธรรณกลอนสวด”

พระสี่เส้าเป็นพระโอรสของกษัตริย์แห่งเมืองอนันตนครได้ขึ้นครองราชสมบัติพร้อมกับอภิเษกกับนางอนันตเทวี ด้วยพระบารมีของพระสี่เส้าบันดาลให้เกิดมิวี่พิเศษ 2 ตัว เหาะเหิรเดินอากาศได้ พระสี่เส้าได้ทรงม้าทองเที่ยวไปทั่ว โลกมนุษย์ สวรรค์และบาดาล เป็นที่ยำเกรงทั้งสามภพ แต่ด้วยดวงพระชะตาเป็นคราวเคราะห์ พระสี่เส้าทับลัคนาพระสี่เส้าทรงวิปลาสาเสด็จขึ้นหลังม้าเหาะไปจากเมืองเดินทางระหกระเหินไปถึงเมืองกินนุวัต ทรงได้รับเคราะห์กรรมต่าง ๆ เป็นที่ทุกขเวทนา และด้วยบุญเพศันนิวาสนิจได้นางสุทนต์ พระธิดากษัตริย์กินนุวัตเป็นชายา และมีโอรสด้วยกัน ท้าวกินนุวัตกริ้วที่พระธิดาได้พระสวามีเป็นคนเจ้าใจ จึงให้จองจำพระสี่เส้าไว้ แต่เมื่อทรงทราบความจริง ก็ถวายบ้านเมืองให้ครอบครอง ครั้นเมื่อพระสี่เส้าโคจรออกจากลัคนา พระสี่เส้าก็สิ้นพระเคราะห์ ได้เสด็จไปครองเมืองอนันตนครดังเดิม

สรุปและอภิปรายผล

ผลการศึกษาวิเคราะห์ แสดงให้เห็นว่า วรรณคดีเรื่อง พระสี่เสาธรรณกลอนสวด สะท้อนภาพสังคมไทยในแต่ละด้านดังนี้

ภาพสะท้อนสังคมด้านเศรษฐกิจ

ภาพสะท้อนสังคมในด้านเศรษฐกิจของวรรณคดีเรื่องนี้กล่าวถึงสภาพเศรษฐกิจของเมืองกินนุวัต ซึ่งเป็นสถานที่ดำเนินเหตุการณ์สำคัญของเรื่อง โดยสะท้อนให้เห็นว่า ชาว

เมืองประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก คือทำนาทำสวน และทำไร่ ดังเมื่อพระสี่เส้าพลัดหลงมาถึงเมืองนี้ก็มาถึงที่นา “สงสารแต่พระภูมิ จึงค่อยจรลีถึงนาแห่งหนึ่งโดยหมาย” (พระสี่เสาธรรณกลอนสวด, 2547, หน้า 22 – 23, 25)

ชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งประกอบอาชีพทำสวนและทำไร่ ดังความว่า “วันนั้นสองเฒ่ายาดาคิดกันไปมาว่าเราจะปลูกผักขาย เฒ่าแดงแพงผักผักให้ ถั่วงาหาไว้ แดงโมแดงไทยมากมี” (พระสี่เสาธรรณกลอนสวด, 2547, หน้า 27)

บทกลอนเรื่องนี้ยังสะท้อนให้เห็นอาชีพที่สำคัญอีกอาชีพหนึ่งของชาวเมืองกินนุวัต คืออาชีพเลี้ยงโค ดังเนื้อความตอนที่เฒ่าของโคเข้าทำร้ายพระสี่เส้า เพราะเข้าใจว่าพระสี่เส้ารั้งโมโยโคของตนไปฆ่า “มันจึงเข้าไป ไม่ให้รู้ตัว อ้ายนี้ลักวัว ภูมาฆ่าปล้น” (พระสี่เสาธรรณกลอนสวด, 2547, หน้า 31)

ภาพสะท้อนด้านเศรษฐกิจในวรรณคดีเรื่อง พระสี่เสาธรรณกลอนสวดดังกล่าว สอดคล้องกับข้อเท็จจริงว่า ในอดีตกาลจนถึงปัจจุบันนี้ ผู้คนในสังคมไทยมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ทั้งนี้ นอกจากจะเป็นลักษณะปกติของสังคมส่วนใหญ่ในยุคบรรพกาลแล้ว สภาพภูมิศาสตร์ของสังคมไทยยังเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์มากแห่งหนึ่งของโลก ทำให้สามารถทำการเกษตรกรรมได้ยั่งยืนยาวนานตลอดมาเป็นเมืองแห่ง “อู่ข้าวอู่น้ำ” จนถึงปัจจุบัน (วิเทศกรรมไทย, 2552, ไม่ปรากฏหน้า) นอกจากนี้ เอกสารประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญของไทยคือ ศิลาจารึกหลักที่หนึ่ง ก็ได้กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ทางเกษตรกรรมของสังคมไทยแต่ครั้งราชอาณาจักรสุโขทัยว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” (ศิลาจารึกหลักที่หนึ่ง, ม.ป.ป., ไม่ปรากฏหน้า)

ในขณะเดียวกัน สังคมไทยก็มีการกสิกรรมที่สำคัญคือการค้าโค ควบคู่กันไปด้วย เนื่องจากในสมัยก่อน โคและกระบือเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่สำคัญ เพราะเป็นสัตว์หลักที่ใช้แรงงานในเกษตรกรรม สังคมไทยในอดีตจึงมีตลาดค้าโคกระบือ ที่มีการซื้อขายกันอย่างคึกคักในทุกภาคของประเทศ เช่น ในภาคเหนือจะมีตลาดค้าโคและกระบือ เรียกว่า “กาดจัว – กาดควาย” ซึ่งนอกจากจะนำโคกระบือมาซื้อขายแลกเปลี่ยนกันแล้ว ก็ยังมีการขายเครื่องมือทางการเกษตรต่าง ๆ เช่น เชือกเคียว สมุนไพรรันคันฝีเสื้อผ้ากล้าผัก ฯลฯ (ประวัติศาสตร์หลวงเชียงใหม่, 2552, ไม่ปรากฏหน้า) ในปัจจุบัน ประเทศไทยและทุกประเทศที่มีการเกษตรกรรม

เป็นหลัก ตลาดค้าโคกระบือก็ยังเป็นตลาดขนาดใหญ่ เพราะนอกจากจะขายตัวตามจำนวนพลเมืองและการประกอบอาชีพเกษตรกรรมแล้ว ยังมีการซื้อขายสัตว์เศรษฐกิจทั้งสองชนิดนี้เพื่อการบริโภคอีกด้วย

ภาพสะท้อนสังคมด้านการเมืองการปกครอง

วรรณคดีเรื่อง พระสี่เสาธิ์กลอนสวด สะท้อนสภาพการเมืองการปกครองในลักษณะเด่น ๆ ดังนี้

1. กษัตริย์ทรงปกครองบ้านเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

วรรณคดีเรื่องนี้กล่าวถึงการปกครองบ้านเมืองโดยมีกษัตริย์ทรงเป็นผู้ปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้แก่ ท้าวสินธุวัดทรงปกครองเมืองสินธุวัด พระสี่เสาธิ์ทรงปกครองเมืองอนันนคร

2. คุณลักษณะของกษัตริย์และพระราชภารกิจ

พระสี่เสาธิ์กลอนสวด ได้เสนอภาพสะท้อนเกี่ยวกับคุณลักษณะและบทบาทพระราชภารกิจของกษัตริย์ ดังนี้

2.1 ทรงทศพิธราชธรรมเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงมีบทบาทสูงในฐานะที่ทรงพระราชอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศนั้น วรรณคดีเรื่อง พระสี่เสาธิ์กลอนสวด เสนอภาพกษัตริย์สุนทรราชว่า “สมเด็จพระจักรี อยู่ในทศธรรม” และพระสี่เสาธิ์ก็เช่นเดียวกัน “สมเด็จพระสี่เสาธิ์ อยู่ในทศธรรม” (พระสี่เสาธิ์กลอนสวด, 2547, หน้า 14, 17) สะท้อนให้เห็นว่า คุณลักษณะของกษัตริย์อันพึงประสงค์ของสังคมไทยก็คือความถึงพร้อมด้วยทศพิธราชธรรม อันเป็นธรรมะแห่งกษัตริย์สืบประการ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 507) ได้แก่ ทาน (ทาน) สีล (ศีล) บริจาค (บริจาค) ความซื่อตรง (อาชชว) ความอ่อนโยน (มัททว) ความเพียร (ตป) ความไม่โกรธ (อกุโธ) ความไม่เบียดเบียน (อวิหีสา) ความอดทน (ขันติ) และความเที่ยงธรรม (อวิโรธน) (ทศพิธราชธรรม, 2553, ไม่ปรากฏหน้า)

รายละเอียดด้านทศพิธราชธรรมนี้ พระสี่เสาธิ์กลอนสวด ได้เสนอไว้บางประการในบทบาทของพระสี่เสาธิ์ ได้แก่ ความเป็นผู้ทรงศีล ยึดมั่นในธรรม และบำเพ็ญทาน “จิตใจใฝ่ธรรม ตามคำศาสนา” และ “ท้าวบำเพ็ญทานเพิ่มพูนบารมี ให้ตั้งฉาน ศาลาเปรมปรีดิ์ รอบทั้งบุรี ให้ทานอัครา” (พระสี่เสาธิ์กลอนสวด, 2547, หน้า 17, 81)

2.2 รักษาพระวาจา ภาพสะท้อนเกี่ยวกับคุณลักษณะ

ของกษัตริย์อีกประการหนึ่ง คือต้องมีพระวาจาสัตย์ ดังเมื่อท้าวสินธุวัดให้เนรเทศนางสุทนต์ผู้เป็นพระธิดาแต่นางสุทธิฉายาพระมเหสีทูลขอผ่อนปรนให้เนรเทศนางไปในที่ใกล้ ๆ กษัตริย์สินธุวัดก็ทรงยินยอม แต่ยังคงโทษอยู่ โดยรับสั่งว่า “ได้ตรัสที่จะลงโทษพระธิดาแล้ว ในฐานะที่ทรงเป็นกษัตริย์ จำต้องรักษาพระวาจา (พระสี่เสาธิ์กลอนสวด, 2547, หน้า 37)

การรักษาพระวาจานี้ ยังปรากฏอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระสี่เสาธิ์ทรงกำชับพระเรวัต “ปกครองด้วยอรรถ อยู่ในสัตย์ไม่คั่นคำ” (พระสี่เสาธิ์กลอนสวด, 2547, หน้า 79)

2.3 ทรงทำนุบำรุงพระศาสนา เมื่อพระสี่เสาธิ์ทรง

พ้นพระเคราะห์ ได้กลับคืนฐานันดรแห่งกษัตริย์ดั้งเดิม ทรงตอบแทนเนรและพระสงฆ์ที่วัดแห่งหนึ่งที่ได้เคยช่วยเหลือพระองค์ในครั้งตกยาก โดยอุปการะเนรเป็นพระโอรสบุญธรรม รวมทั้งเป็นองค์อุปการะบุญธรรมก่อสร้างและตกแต่งพระอาราม ดูแลการจัดเก็บภาษีให้เป็นรายได้แก่วัด และแต่งตั้งเจ้าอาวาสเป็นพระสังฆราช พร้อมทั้งถวายราชยานประกอบอิสริยยศ (พระสี่เสาธิ์กลอนสวด, 2547, หน้า 65) แม้ตามเนื้อเรื่องจะเป็นกิจส่วนพระองค์ แต่ก็สะท้อนให้เห็นพระราชภารกิจต่าง ๆ ของกษัตริย์ในด้านทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

เมื่อพิจารณาในภาพรวม สภาพการปกครองบ้านเมืองโดยกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ตามที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่อง พระสี่เสาธิ์กลอนสวด นี้ เป็นการสะท้อนข้อเท็จจริงของสังคมไทยที่มีกษัตริย์ทรงบริหารกิจการบ้านเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาแต่โบราณ จนถึง พ.ศ. 2475 จึงเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย (ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทย, 2553, ไม่ปรากฏหน้า) นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นว่าคุณลักษณะของกษัตริย์อันพึงประสงค์ของสังคมไทย ก็คือความถึงพร้อมด้วยทศพิธราชธรรมและการรักษาวาจาสัตย์ ทั้งนี้ สืบเนื่องจากคุณลักษณะหรือคุณธรรมทั้งสองประการนี้เป็นแนวคิดของพุทธศาสนา กล่าวคือ การรักษาวาจาสัตย์เป็นศีลข้อหนึ่งในเบญจศีล ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้เป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานของชาวพุทธ ส่วนทศพิธราชธรรมก็เป็นหลักธรรมของผู้ปกครองตามแนวคิดของพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน คือปรากฏในพระสูตร ขุททกนิกาย

ชาตกเป็นพระคาถาว่า “ทานํ สิลํ ปริจจาคํ อาชวํ มทุทวํ ตปํ อุกโกธํ อวิหีสนํ ขนฺติณํ อวิโรชนํ” (ทศพิธราชธรรม, 2553, ไม่ปรากฏหน้า)

ส่วนภาพสะท้อนพระราชภารกิจการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนานั้น ก็สอดคล้องกับข้อเท็จจริงว่า พระมหากษัตริย์ไทยทรงถือพระราชภารกิจนี้เป็นสำคัญ ดังที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงปรารภในพระราชนิพนธ์ **นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง** (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, 2507, หน้า 15) ว่า

ตั้งใจจะอุปถัมภ์
จะป้องกันขอบขันฑสีมา
ยอภักดิ์พระพุทธศาสนา
รักษาประชาชนแถมมนตรี
(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก)

นอกจากนี้ กลอนเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ของ นายมี หรือหมื่นพรหมสมพัตร ก็ได้ถวายสดุดีพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจทะนุบำรุงศาสนาว่า “บังคมบรมนาถนาถา อันเป็นปิ่นมงกุฎอยุธยา บำรุงราษฎร์ศาสนาให้ถาวร” โดยประกอบ ด้วยรายละเอียดในการโปรดเกล้าฯ สร้างและปฏิสังขรณ์วัด การบำเพ็ญพระราชกุศลบำเพ็ญทาน และอุปถัมภ์พระภิกษุ (หมื่นพรหมสมพัตร, 2507, หน้า 367 – 393) เช่นเดียวกับคุณพุ่ม กวีหญิงในสมัยเดียวกัน ที่ได้ถวายสดุดีพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวใน **กลอนเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ** ว่า “สร้างพระราชกุศลชน ครรไล โปรดสิ่งไร ไม่ทดเท่าศรัทธา” พร้อมทั้งบรรยายการพระราชกุศลทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในประการต่าง ๆ (คุณพุ่ม, 2507, หน้า 405 – 423)

ภาพสะท้อนสังคมด้านครอบครัว

ภาพสะท้อนด้านครอบครัวในวรรณคดีเรื่อง **พระสี่เสาธิ์กลอนสวด** ทั้งหมด เป็นสภาพของครอบครัวของชนชั้นกษัตริย์ กล่าวคือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับพระชายาสะท้อนให้เห็นว่ากษัตริย์มีชายาได้มากกว่า 1 คน ดังพระสี่เสาธิ์ซึ่งมีนางอนันต์เทวีเป็นพระมเหสีเดิม และต่อมาก็ได้นางสุทนต์เป็นพระมเหสีอีกพระองค์หนึ่ง โดยทั้งนางอนันต์เทวีและนางสุทนต์ ต่างยอมรับสภาพความเป็นพระมเหสีร่วมพระสวามีเดียวกัน

2. **หน้าที่ของชายากษัตริย์** วรรณคดีเรื่องนี้ได้เสนอภาพสะท้อนไว้โดยละเอียด ในตอนที่นางสุทศิยา พระชนนีของนางสุทนต์ สอนพระธิดาเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่พระมเหสี โดยเน้นการปรนนิบัติเอาใจพระสวามีให้มีความสุข ไม่ริยาหึงหวงบรรดาเจ้าจอมหม่อมมหามและพระชายาด้วยกัน รู้จักดูแลพระราชทรัพย์ไม่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย หากประสงค์สิ่งใดก็ให้ทูลขอพระสวามี รวมทั้งไม่เล่นการพนัน หรือแสวงความสนุกบันเทิงต่าง ๆ ทั้งให้ก่อปรด้วยมารยาทอันงาม ไม่ประพฤติตนเป็นคนช่างฟ้อง ไม่เจ้าคารมทู่หมัดเยิง เจ้าแฉ่งแสบงอน ดังเนื้อความส่วนหนึ่ง (**พระสี่เสาธิ์กลอนสวด**, 2547, หน้า 69 – 70)

แม่จะสอนแก้ว	ถ้าถึงวังแล้ว	จงมีอัธยา	
ถูกเมียพระสนม	เจ้าอย่าริษยา	ฟังคำแม่ว่า	ประกันจงดี
เจ้ารักษาตัว	อย่าได้ให้ผิว	หมั่นหมองราศี	
เอาใจรอบคอบ	ประกอบจงดี	สิ่งอันใดมี	พิทักษ์รักษา
ทรัพย์อยู่ในคลัง	ลับหน้าต่อหลัง	อย่าเอาออกมา	
ถึงน้อยเหมือนมาก	ปากคนตลกอา	สิ่งใดปรารถนา	ทูลท้าวจงดี
แม่อย่าหึงหวง	ยุ่งหยาบจางจ้วง	หึงหวงไม่ดี	
ท้าวจักไปชม	นักสนมสาว	หึงสาขายี	ไม่ดีนะตลกอา
ถูกเมียท้าวมี	นบนอบให้ดี	อย่าอหังการ	
เมียน้อยเมียหลวง	อย่าลวงเจรจา	หนักเบาอย่าว่า	อดอ้อมจงดี
			(ไม่ปรากฏผู้แต่ง)

3. ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในพระราชวงศ์

นอกจากนี้ **พระสี่เสาธิ์กลอนสวด** ได้เสนอความสัมพันธ์ภายในพระราชวงศ์ ซึ่งไม่ต่างจากครอบครัวทั่วไป ได้แก่ ความรักของพระชนนีต่อพระธิดา คือนางอนันต์เทวีกับนางสุทนต์ และความรักของพระอัยกาต่อพระนัดดา คือท้าวกนิษฐากับพระสุทนต์ศรี ดังนี้

3.1 **ความรักของพระชนนีต่อพระธิดา** เรื่อง **พระสี่เสาธิ์กลอนสวด** แสดงถึงความรักของพระชนนีที่มีต่อพระธิดา ในตอนที่นางสุทศิยาพรรณนาแสดงความรักความอาลัยนางสุทนต์ พระธิดา เมื่อท้าวกนิษฐาให้เนรเทศนางสุทนต์ออกจากเมืองกนิษฐา และนางสุทศิยาได้ทูลขอผ่อนผันให้เนรเทศพระธิดาไปอยู่ไม่ห่างไกลจากเมือง โดยนางจัดแจงปลุกพระค่านักประทานพร้อมนางกำนัลและพระราชทรัพย์ (**พระสี่เสาธิ์กลอนสวด**, 2547, หน้า 36)

3.2 **ความรักของพระอัยกาที่มีต่อพระนัดดา** วรรณคดีกลอนสวดเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นความรัก ความผูกพันระหว่างพระอัยกากับพระนัดดา คือท้าวกนิษฐากับพระสุทนต์ศรี

ดังความพรรณนาเมื่อทอดพระเนตรพระนาคครั้งแรกว่า “สมเด็จพระท้าวสินธุ์ ยืนพระหัตถ์อุ้มนาคา ยกขึ้นทูลเกล้าฯ ขอดรังกาน่ายินดี” เมื่อนางสุทนต์ทูลขอภัยโทษให้พระสี่เส้า โดยขอให้ท้าวสินธุ์เมตตาต่อพระนาคซึ่งยังเยาว์วัย ท้าวสินธุ์ก็คลายความกริ้วและยกโทษให้ (พระสี่เส้า กลอนสวด, 2547, หน้า 53 – 55) และในวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ ท้าวสินธุ์ทรงพระประจักษ์ ได้ทรงแสดงความเสนาหาพระนาคอย่างยิ่งด้วยพระคำรัสอันอ่อนหวาน ทั้งฝากให้ดูแลพระมเหสีซึ่งเป็นพระอัยยิกาของพระสุทนต์ศรี ก่อนสิ้นพระชนม์ (พระสี่เส้ากลอนสวด, 2547, หน้า 77)

ตานี้ไม่รอดแล้ว	พระหลานแก้วอยู่เถิดหนา
สมบัติทั้งพารา	ตาให้เจ้าครองสืบไป
ขอฝากแต่พระยาย	กว่าจะวายชีพบรรลัย
สั่งแล้วบรรทมไป	ท้าวถึงซึ่งมรณา

(ไม่ปรากฏผู้แต่ง)

การบรรยายความสัมพันธ์ในพระราชวงศ์ดังกล่าว นับเป็นการสะท้อนสภาพครอบครัวของสังคมไทยในอดีต ที่ผู้มีศักดิ์สูงตั้งแต่กษัตริย์ขุนนาง ตลอดจนผู้มีฐานะดี จะมีพระชายาหรือภรรยาหลายคน ถือเป็นเกียรติยศอย่างหนึ่งที่กฎหมายไทยยอมรับ ดังปรากฏในกฎหมายโบราณซึ่งใช้ในสังคมไทยมาตั้งแต่สมัยราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา และการตรวจสอบในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นฉบับที่เรียกว่า กฎหมายตราสามดวง⁴ ในหมวดหมู่ “พระไอยการลักษณะฝ่าฝืน” จำแนกริยาเป็นสามประเภท คือ (พระไอยการลักษณะฝ่าฝืน, 2529, หน้า 2)

เมียกลางเมืองคือ หญิงที่บิดามารดาหรือผู้ปกครองยกให้แก่ฝ่ายชายโดยถูกต้องตามประเพณี ภรรยาชนิดนี้คือ “ภริยาหลวง”

เมียกลางนอกคือ หญิงที่ชายขอมาเลี้ยงดูเป็นอนุภรรยา มีฐานะเป็นรองจากภริยาหลวง

เมียกลางทาสคือ หญิงทาสที่ชายช่วยไถ่ตัวและรับเลี้ยงเป็นภรรยา มีฐานะเป็นลำดับท้ายสุด

เนื้อหาที่แสดงความผูกพันในพระราชวงศ์ยังสะท้อนถึงสายสัมพันธ์ที่แนบแน่นของครอบครัวไทยในอดีต ซึ่งมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย มีสมาชิกในครอบครัวอย่างน้อย 3 รุ่น คือ ปู่ย่า-ตายาย พ่อแม่และลูก ครอบครัวไทยสมัยก่อนจึงมีความผูกพัน อบอุ่น และมีคุณภาพชีวิตที่ดี (ครอบครัวไทย, ม.ป.ป., ไม่ปรากฏหน้า)

ในด้านบทบาทและความประพฤติของพระชายาตามที่ปรากฏในวรรณคดีกลอนสวดเรื่องนี้ กล่าวได้ว่าเป็นแบบแผนความประพฤติของสตรีไทยทุกระดับชั้น ดังจะเห็นว่ามีสอดคล้องกับการอบรมสั่งสอนหญิง ในวรรณคดีเรื่อง สุภาภิตสอนหญิง (2518, หน้า 563 – 574) ดังเช่น

การมีดีที่ชั่วจงกลัวเกรง	อย่าครั้นครั่งขบร้องคะนองใจ
อย่าอวดดีมีทรัพย์เที่ยวจับแจก	ทำเกี้ยวแฝงมุ้งหญาพาฉิบหาย
ใครจะช่วยตัวเราก็คงเล่าตาย	อย่ามั่งง่ายเงินทองของสำคัญ
พูดก็มากปากก็บอนแสนงอนนั้	เห็นเขารักกันไม่ได้ให้อ้อฉลา
จะมีคู่ก็ให้รู้ปรนนิบัติ	จงซื้อสัตย์สุจริตจิตถนอม
อย่าคิดร้ายย้ายยกทำแปลกปลอม	มโนน้อมเสนาหาต่อสามี

(นายภู)

วรรณคดีเรื่อง ขุนช้างขุนแผน นางศรีประจันก็สอนนางพิมเมื่อส่งตัวเข้าหอกับพลายแก้วด้วยเนื้อความทำนองเดียวกัน (ขุนช้างขุนแผนฉบับหอสมุดแห่งชาติ, 2508, หน้า 164) ดังความตอนหนึ่งว่า

เนื้อเย็นจะเป็นซึ่งแม่เรือน	ทำให้เหมือนแม่สอนมาแต่หลัง
เข้านอกออกในให้ระวัง	ลูกนังนบอบกับสามี
อย่าทิ้งหวงจ้วงจาบประจานเงิน	อย่าก่อเก็นก่อนผัวไม่พอที่

(กวีรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย)

ในวรรณคดีเรื่องเดียวกันนี้ เมื่อนางสร้อยฟ้าจะออกรเรือนเป็นภรรยาของพลายงาม นางอุปสรพระชนนีก็สอนนางเช่นเดียวกัน (ขุนช้างขุนแผนฉบับหอสมุดแห่งชาติ, 2508, หน้า 789 – 790)

ต้องเอาใจสามีทุกวัน	ให้ผัวนั้นเมตตาอย่าขัดจาง
จงเคารพนบอบต่อสามี	กิริยาพาที่อย่าอาจนาง
อันเป็นหญิงสุดแต่สิ่งปรนนิบัติ	ใครสันทัดผัวก็รักเป็นหนักหนา
แม้เจ้าทำเหมือนคำของมารดา	ดีกว่ายาแฝดฝังทั้งดาปี

(กวีรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย)

กล่าวได้ว่า ภาพสะท้อนหญิงไทยในฐานะภรรยา ดังกล่าวนี้อย่างเป็นภาพภรรยาที่ดีในอุดมคติของสังคมไทย นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอีกด้วย

⁴ ด้วยบทกฎหมายนี้ได้ใช้ตลอดเรื่อยมาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนการปฏิรูปเป็นกฎหมายสมัยใหม่ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, 2552, ไม่ปรากฏหน้า)

ภาพสะท้อนสังคมด้านวัฒนธรรม

วรรณคดีเรื่อง พระลี้เสาร์กลอนสวด สะท้อนวัฒนธรรมไทย ในหลายด้าน ดังนี้

1. วิถีชีวิต ปรากฏลักษณะการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมไทยในอดีต คือ

1.1 การข้าลูกหลวง ในตอนที่นางสุทนต์ประสูติ พระโอรส กวีได้แทรก “การข้าลูกหลวง” คือการขับร้องहेกล่อมพระโอรสหรือพระธิดาเมื่อขึ้นพระอุ คือเปล (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 357)

1.2 การกินหมาก ในตอนที่นางสนมกำนัลของนางสุทนต์แก้ความเงินอายพระลี้เสาร์ ด้วยการกินหมาก (พระลี้เสาร์กลอนสวด, 2547, หน้า 39)

1.3 การบวชชี และบวชชีพราหมณ์ เรื่อง พระลี้เสาร์กลอนสวด กล่าวถึงการบวชชีพราหมณ์ของนางสุทนต์เพื่ออุทิศพระกุศลแก่กษัตริย์กนิษฐาสู่นางพระชนม์ “จึงพระนางสุทนต์ คิดคดีเห็นดงาม บวชตัวเป็นชีพราหมณ์ส่งบุญให้ถึงภัสรา” และเมื่อพระลี้เสาร์สู่นางพระชนม์ นางสุทนต์กับนางอนันตเทวี สองพระชายาก็ผนวชเป็นนางชีถวายเป็นพระกุศล (พระลี้เสาร์กลอนสวด, 2547, หน้า 78, 85)

1.4 การลงโทษ นอกจากนี้ วรรณคดีเรื่องนี้ได้กล่าวถึงการลงโทษผู้กระทำผิดในสังคมไทยขณะนั้นในบางลักษณะ คือตอนที่นางทาสีกราบทูลท้าวกนิษฐานางสุทนต์รับชายขอทานคือพระลี้เสาร์มาร่วมหอห้อง ท้าวกนิษฐาโทษเกรี้ยวกราดนางนางทาสีว่ารู้เห็นเป็นใจด้วย “ขอบแต่แหะปากมันนา มะพร้าวหัวเข้าคา” ความอีกตอนหนึ่ง ท้าวกนิษฐาสั่งให้ลงโทษพระลี้เสาร์ ดังนี้ “ไซ่ตรวนแลข้อคา สูเร่งจำห้าประการ แล้วเอาใส่ตรูไว้” (พระลี้เสาร์กลอนสวด, 2547, หน้า 47, 53)

1.5 การขอทาน วรรณคดี พระลี้เสาร์กลอนสวด กล่าวถึงชาวเมืองกนิษฐาว่ามีขอทานจำนวนมาก คือตอนที่พระลี้เสาร์ตกยากในเมืองกนิษฐา แล้วเห็นขอทาน ทำให้คิดจะดำรงชีพด้วยการขอทานบ้าง (พระลี้เสาร์กลอนสวด, 2547, หน้า 34) ความอีกตอนหนึ่งบรรยายถึงเหล่าขอทานจำนวนมากไปรับทานของนางสุทนต์ “ยาจากทั้งหลาย ขวนกันมากมาย รับทานอรไท” (พระลี้เสาร์กลอนสวด, 2547, หน้า 37)

1.6 การเล่นเกมพนัน เรื่อง พระลี้เสาร์กลอนสวด ได้กล่าวถึงชาวเมืองกนิษฐาพวกหนึ่งที่ลุ่มหลงการพนัน โดยระบุงการพนันชนิดต่างๆ ไว้หลายประเภท ได้แก่ เล่นเบี้ยปลาเกล็ด เล่นไพ่ต่อแต้ม รวมทั้งการพนันที่ค่อนข้างไม่เป็นที่ยอมรับในปัจจุบัน (พระลี้เสาร์กลอนสวด, 2547, หน้า 38–39) เช่น พนันวิ่งวัว คือการวิ่งแข่งกันระหว่างคน 2 คน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 1032)

ดวด คือการเล่นเดินแต้มตามเบี้ยที่ทอดได้ไปตามตาราง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 396)

กำตัด คือการพนันที่มีคำอธิบายว่า “ลักษณะเหมือนกำถั่ว ใช้กำถั่ว ใช้กำเบี้ย ต่างคนต่างถือแต้มไม่มีเข้ามือ กำแล้วจะเดิมหรือชักออกก็ได้” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 120)

อีโปง หรือ อีโปง คือการพนันที่ใช้ถ้วยครอบเบี้ย ซึ่งมีลักษณะเป็นลูกบาศก์ เรียกว่า อีโปง หรืออีโปง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542, หน้า 1376)

2. ประเพณี โดยเหตุที่ตัวละครสำคัญใน พระลี้เสาร์กลอนสวด เป็นกษัตริย์และพระราชวงศ์ วรรณคดีเรื่องนี้จึงกล่าวถึงประเพณีต่างๆ ของราชสำนัก ดังต่อไปนี้

2.1 พระราชพิธีราชาภิเษก ในตอนที่พระลี้เสาร์ทรงจัดพิธีอภิเษกพระโอรส คือพระสุทนต์ศรี และพระโอรสบุญธรรมคือ พระเรวัต ขึ้นครองราชย์ กวีได้บรรยายพระราชพิธีอภิเษกกษัตริย์ขึ้นครองราชย์ทั้งสองครั้ง เป็นความโดยสังเขป (พระลี้เสาร์กลอนสวด, 2547, หน้า 81–82)

2.2 พระราชพิธีพระศพ วรรณคดีเรื่องนี้กล่าวถึงพระราชพิธีพระศพของกษัตริย์สองครั้ง ครั้งแรกเป็นงานพระศพท้าวกนิษฐา ซึ่งกล่าวความโดยสังเขป (พระลี้เสาร์กลอนสวด, 2547, หน้า 82) ส่วนครั้งที่สองเป็นงานพระศพของพระลี้เสาร์นั้น มีความบรรยายค่อนข้างละเอียด เนื่องด้วยพระลี้เสาร์เป็นตัวละครเอกของเรื่อง โดยกล่าวถึงการพระราชพิธี 7 วัน มีรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดงาน สถานที่ปลงพระศพ คือพระเมรุและโรงพิธี การประดับตกแต่ง การบำเพ็ญทาน รวมทั้งการบรรยายถึงการประกอบพระราชพิธี ตลอดจนถึงถวายพระเพลิงและเก็บพระธาตุ นอกจากนี้ มีความพรรณนาด้านการมหรสพ การละเล่น

¹เป็นการเล่นเงาภาพตัวละครสลักจากหนังสัตว์ฉายบนจอ เช่น หนังตะลุง หนังใหญ่

ต่าง ๆ ในงานพระศพ ซึ่งประกอบ ด้วย โขน หนัง หุ่น ซึ่งประชันกันทั้งหุ่นจีน หุ่นไทย ละคร ระบำและการละเล่น เช่น เทพทอง ปรบไก่ พร้อมด้วยการจุดพลุ เล่นดอกไม้ไฟ (พระสี่ล้นกลอนสวด, 2547, หน้า 82 – 83, 85)

2.3 ประเพณีการถวายเครื่องราชบรรณาการ
วรรณคดีเรื่อง พระสี่ล้นกลอนสวดแสดงพระราชประเพณีถวายเครื่องราชบรรณาการของเมืองขึ้นหรือเมืองประเทศราช ต่อกษัตริย์ในแคว้นแคว้นที่มีอำนาจเหนือกว่าในฐานะผู้คุ้มครองดูแล ความในเรื่องคือประเทศราชทั้งหลายนำเครื่องราชบรรณาการมาถวายพระสี่ล้นแห่งเมืองอนันนคร “ฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ ถวายดอกไม้ เงินทองนองเนื่อง” (พระสี่ล้นกลอนสวด, 2547, หน้า16)

3. ภาพสะท้อนด้านความเชื่อ

พระสี่ล้นกลอนสวด สะท้อนภาพสังคมในด้านที่เกี่ยวกับความเชื่อหลายประการ ดังนี้

3.1 ความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์

โดยที่พระสี่ล้นทรงเป็นพระโพธิสัตว์คือพระชาติในสมัยก่อนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จึงทรงตั้งสัตย์บำเพ็ญเพียรเพื่อขอตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในกาลอนาคต “เธอสร้างสมภาร ปรนนิทานปรารณา เป็นพระศาสดา ในอนาคตกาล” และในตอนจบเรื่องก็เน้นย้ำอีกว่า ในพระชาติต่อไปพระสี่ล้นได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า (พระสี่ล้นกลอนสวด, 2547, หน้า 17, 86)

3.2 ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์และเคราะห์กรรม

การสะท้อนความเชื่อของสังคมไทยเกี่ยวกับเคราะห์กรรม เสนอผ่านเรื่องราวของตัวละครสำคัญของเรื่องคือ พระสี่ล้น โดยเริ่มจากโหราทำนายว่าพระองค์มีพระเคราะห์ต้องได้รับความทุกข์ยาก พลัดพรากจากบ้านเมือง ความเชื่อเรื่องเคราะห์กรรมดังกล่าวนี้เป็นความเชื่อที่สืบเนื่องกับความเชื่อเรื่องลิขิตของดวงชะตาถือเป็นช่วงเวลาที่ดวงพระชะตาของพระสี่ล้นอยู่ในวิถีโคจรของดาวพระเสาร์ทับลัคนา และพระสุกัรแทรกด้วย “พระเสาร์จะทับลัคน์ พระสุกัรทรงศักดิ์ แทรกเข้ามีข้า” (พระสี่ล้นกลอนสวด, 2547, หน้า17 – 18) และที่พระชะตาเป็นดังนั้นเป็นผลจากการประกอบกรรมไม่ดีในชาติก่อน (พระสี่ล้นกลอนสวด, 2547, หน้า 20) นอกจากนี้ยังเกิดเหตุร้ายต่าง ๆ กับพระสี่ล้นหลายครั้ง อันสืบเนื่องจากผลกรรมทั้งสิ้น (พระสี่ล้นกลอนสวด, 2547, หน้า 20, 21, 58)

ขณะเดียวกัน ก็แสดงความเชื่อในเชิงโหราศาสตร์ว่า เมื่อดาวพระเสาร์โคจรออกจากลัคนา พระสี่ล้นก็จะสิ้นเคราะห์ไม่มีเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้น “เมื่อสิ้นพระเคราะห์ราชาพระเสาร์ไคลคลา ผ่านฟ้าเจ้าหายทุกข์ทน” (พระสี่ล้นกลอนสวด, 2547, หน้า 59)

เนื้อความอีกตอนหนึ่งกล่าวถึงท้าวกินนุวัตโปรดให้โหราจารย์ทำนายดวงชะตาของนางสุทนต์พระธิดา “สมเด็จพระบิดุเรศ คะนึ่งเหตุคิดสงสัย หาโหรเข้ามาใน ให้ทายพิศดวงชะตา” รวมทั้งให้ทำนายเรื่องคู่ครองของนางด้วย และเมื่อฟังคำทำนายว่านางจะเลือกคู่ครองเป็นชายเชื่องช้า ท้าวกินนุวัตก็โกรธและให้เนรเทศนางออกจากเมือง ทั้ง ๆ ที่เหตุการณ์ที่โหรทำนายนั้นยังไม่เกิดขึ้น แสดงว่าท้าวกินนุวัตทรงเชื่อคำทำนายอย่างมาก (พระสี่ล้นกลอนสวด, 2547, หน้า 34 – 35)

โดยควบคู่กันไป วรรณคดีเรื่องนี้ได้แสดงความเชื่อเรื่องการสะเดาะเคราะห์เพื่อผ่อนปรนเคราะห์กรรมให้ทุเลาเบาบางลง ดังเมื่อโหรทำนายว่าพระสี่ล้นจะมีพระเคราะห์ก็ได้ถวายคำแนะนำให้พระสี่ล้นสะเดาะเคราะห์ด้วยการทำพิธีบูชาพระเสาร์ “จงบูชาเคราะห์ พระเสาร์สุรินทรอย่าหลอหลุมัน ว่าพระมีบุญ” (พระสี่ล้นกลอนสวด, 2547, หน้า 18)

3.3 ความเชื่อเรื่องความฝัน

พระสี่ล้นกลอนสวดได้สะท้อนให้เห็นความเชื่อว่า ความฝันเป็นลางบอกเหตุที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ดังความตอนแรกคือ พระนางกรเทวีซึ่งเป็นพระมเหสีของกษัตริย์เวียงไชย ทรงพระสุบินและโหรทำนาย ว่านางจะได้พระโอรส ซึ่งเป็นจริงในเวลาต่อมา (พระสี่ล้นกลอนสวด, 2547, หน้า14,15)

ความฝันครั้งที่สองคือพระสุบินของพระสี่ล้นซึ่งเป็นการดำเนินเรื่องตอนสำคัญ ที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงชีวิตของตัวละคร คือพระสุบินของพระสี่ล้นที่ว่า “ปรางค์แก้วรจนา ยอดหักพับลง” ต่อมาพระสี่ล้นก็พลัดพรากจากเมืองและพบวิบากกรรมต่าง ๆ สมจริงดังพระสุบิน (พระสี่ล้นกลอนสวด, 2547, หน้า17)

3.4 ความเชื่อเรื่องชาติภพ

เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องชาติภพ คือการเวียนว่ายตายเกิดนั้น พระสีเสาร์กลอนสวด ได้เสนอเป็นสาระสำคัญ ส่วนหนึ่งของเรื่อง กล่าวคือ โดยเนื้อหาหลักของเรื่องก็ระบุว่า เป็นชาตกรรมหนึ่ง คือเป็นพระชาติในภพก่อน ๆ ของพระพุทธเจ้า ขณะเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธองค์ (ชาตกรรม, 2552, ไม่ปรากฏหน้า) นั่นคือการบ่งบอกถึงความเชื่อเกี่ยวกับชาติภพ คือเชื่อว่าการเวียนว่ายตายเกิด ในตอนสุดท้ายของเรื่องยังพรรณนาความว่า ตัวละครต่าง ๆ ในเรื่องได้กลับมาเกิดในชาติต่อมา ดังเช่น

พระสีเสาร์ เป็นพระชินสีห์ คือพระพุทธเจ้า

นางสุทัตต์ เป็นพระพิมพา คือพระมเหสีของพระพุทธเจ้าก่อนเสด็จออกบรรพชา

พระสุทัตศรี เป็นพระราหุล พระโอรสของพระพุทธเจ้า ก่อนเสด็จออกบรรพชา

นอกจากนี้เนื้อเรื่องตอนหนึ่งแสดงว่า พระสีเสาร์เคยประกอบกรรมดี คือมีคุณแก่พระภิกษุสงฆ์ในชาติก่อน ทำให้ได้รับความช่วยเหลือจากพระภิกษุในพระชาติปัจจุบัน (พระสีเสาร์กลอนสวด, 2547, หน้า 30)

3.5 ความเชื่อเรื่องบุพเพสันนิวาส

ความเชื่อเรื่องบุพเพสันนิวาสเป็นความเชื่ออีกเรื่องหนึ่งที่ปรากฏในวรรณคดีกลอนสวดเรื่องนี้ โดยอิงอยู่บนความเชื่อเรื่องการเวียนว่าย เกิดและตายหลายชาติภพ เพราะคำว่า “บุพเพสันนิวาส” มีความหมายตามรูปศัพท์ว่า “การเคยอยู่ร่วมกันในชาติก่อน” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2446, หน้า 631) ดังเนื้อความของเรื่องตอนที่นางสนมกำนัลแสดงความเชื่อว่า ที่พระสีเสาร์ทรงพบกับนางสุทัตต์นั้นสืบเนื่องจากบุพเพสันนิวาส “เป็นบุพเพสันนิวาส แต่ชาติก่อนไกล สองภริยานั้นได้เคยคู่ครองกัน” (พระสีเสาร์กลอนสวด, 2547, หน้า 40)

4. ภาพสะท้อนด้านค่านิยม

ด้านค่านิยมที่พบในวรรณคดีเรื่อง พระสีเสาร์กลอนสวด ได้แก่ ค่านิยมด้านความกตัญญู และค่านิยมด้านความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล

4.1 ค่านิยมด้านความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล

วรรณคดีเรื่องนี้ได้แสดงค่านิยมด้านความมี

น้ำใจเอื้อเฟื้อเกื้อกูล ในตอนที่ตากับยายให้ที่พักอาศัยแก่พระสีเสาร์ด้วยความเมตตาสงสาร “ตาเฒ่าจึงร้องว่าไปเขาจะมาอาศัยตามใจเขาเถิดหนาย” (พระสีเสาร์กลอนสวด, 2547, หน้า 27) อีกตอนหนึ่ง แสดงถึงความมีน้ำใจของเณรและพระภิกษุในวัดแห่งหนึ่ง ที่ให้ความช่วยเหลือและปรนนิบัติดูแลพระสีเสาร์ในคราวทุกข์ยาก “เณรน้อยนั้นหนาปรนนิบัติดูแลคัมมน้ำให้อาบ เลือดแห้งเป็นคราบ ดิดตัวท้าวไท เจ้าค่อยขัดสีเช็ดล้างทั่วไป” (พระสีเสาร์กลอนสวด, 2547, หน้า 30)

4.2 ค่านิยมด้านความกตัญญู

ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ เป็นค่านิยมที่เสนอไว้อย่างมีความสำคัญต่อเรื่อง คือพระสีเสาร์ทรงทดแทนบุญคุณเณรและพระที่วัดซึ่งให้ความช่วยเหลือพระองค์ในคราวทุกข์ยาก โดยทรงรับเณรเป็นพระโอรสบุญธรรม ต่อมาก็จัดการอภิเษกและสถาปนาให้เป็นกษัตริย์ครองเมืองกสินวัตสืบต่อจากกษัตริย์กสินวัตที่สิ้นพระชนม์ไป ทั้งทรงช่วยเหลือปฏิสังขรณ์ตกแต่งวัดให้สวยงาม รวมทั้งจัดให้วัดมีรายได้ประจำจากการเก็บภาษี ส่วนพระผู้ใหญ่ก็ได้รับการสถาปนาเป็นพระสังฆราช (พระสีเสาร์กลอนสวด, 2547, หน้า 65, 78–79)

กล่าวโดยสรุปภาพสะท้อนสังคมด้านวัฒนธรรมทั้งในด้านวิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ และค่านิยม ดังกล่าวนี้นับเป็นการบันทึกสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในสมัยหนึ่งที่มีคุณค่ายิ่ง เพราะวัฒนธรรมบางอย่างก็เปลี่ยนไปจากวิถีชีวิตของคนไทยแล้ว เช่น เรื่องการกินหมากซึ่งเคยอยู่ในวิถีชีวิตคนไทยมาช้านาน ดังปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงต้นหมากและพลู ในหลักศิลาจารึกหลักที่หนึ่ง หรือหลักศิลาจารึกพ่อขุนราม คำแหงว่า “...สร้างป่าหมากป่าพลู ทั่วเมื่อนี้ทุกแห่ง...” (เปลื้อง ณ นคร, 2506, หน้า 36) การกินหมากนี้ยังเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยอย่างต่อเนื่อง จนถึง พ.ศ. 2485 รัฐบาลซึ่งมีจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ให้คนไทยเลิกกินหมากพร้อม ๆ การจัดระเบียบการดำเนินชีวิตของคนไทยอีกหลายเรื่อง ที่เรียกว่าเป็นแนวรัฐนิยม (ชนิดา จรรโลงศิริชัย, 2553, ไม่ปรากฏหน้า)

เช่นเดียวกับการลงโทษนักโทษในลักษณะต่าง ๆ ของสังคมไทยโบราณตามที่ปรากฏในเรื่องอันสะท้อนให้เห็นวิถีลงโทษผู้กระทำความผิดของสังคมไทยในสมัยหนึ่ง ตามด้วยบทกฎหมายที่ระบุไว้ใน กฎหมายตราสามดวง การลงโทษที่กล่าวในเรื่อง ได้แก่

“แหะปาก มะพร้าวหัว” ปรากฏในกฎหมายหมวด พระไอยการ อาชาหลวงใน กฎหมายตราสามดวง ระบุโทษ ความผิดหลายลักษณะ เช่น ความผิดที่เรียกว่า “ละเมิด” ได้แก่ การขัดพระบรมราชโองการ การขัดแย้งราษฎร เกียจคร้านละเลยราชการ ฯลฯ ให้ลงโทษโดย “ให้ตัดปาก แหะปากเอามะพร้าวหัวยัดปาก” เป็นการลงโทษสถานหนึ่งใน 10 สถาน (พระไอยการ อาชาหลวง, 2529)

“ตรู” ปรากฏใน “พระไอยการ อาชาหลวง” ว่า “ให้ใส่ ตรูไว้” เป็นการลงโทษความผิดหลายลักษณะ⁶ (พระไอยการ อาชาหลวง, 2529, หน้า 370)

“เข้าคา” “ซื้อคา” ใน พระไอยการ อาชาหลวง ระบุว่า “จำใส่ซื้อไว้” “ท่านว่าให้ใส่คาไว้” การเข้าซื้อคือการลงโทษนักโทษชั้นอุกฤษฏ์ ต้องจองจำ 5 ประการ ดังคำอธิบายของ สำนวน งามสุข (2526, หน้า 102)

1. มือทั้งสองข้างใส่คาคือเจาะไม้ไผ่เป็นสองรู เอามือสอดเข้า ตอกสลักกันชักมือออก
2. ตีตรวนขาทั้งสองข้าง คือใช้วงเหล็กคล้องขา แล้วมีโซ่โยงล่ามวงเหล็กเข้าด้วยกัน
3. ใส่ซื้อคอ คือใช้ไม้ยาวสองอันประกบคอ เอาเชือกมัดไม้ไว้
4. ใส่พวงคอ คือวงเหล็กรอบคอและล่ามโซ่ไว้
5. ตีตรวนผูกโซ่พวงคอไว้กับเสาหรือลูกกรง

ในด้านภาพสะท้อนเกี่ยวกับการบวชชีพรหมณ์ในวรรณคดีเรื่องนี้ เป็นหลักฐานที่น่าสนใจว่า การบวชชีพรหมณ์ของสตรีไทยซึ่งเป็นที่นิยมในปัจจุบันนั้น เป็นสิ่งที่ได้ปฏิบัติกันมานานแล้วในสังคมไทย และอาจเป็นเงื่อนไขในการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาในเรื่องนี้ต่อไป

นอกจากนี้ ภาพสะท้อนเกี่ยวกับงานพระศพที่ปรากฏใน พระสี่ลักรถกลอนสวด ยังเป็นบันทึกหลักฐานอีกฉบับหนึ่งที่เสนอภาพของงานพระราชพิธีนี้โดยสอดคล้องกับวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น บทละครเรื่อง อิเหนา พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในความบรรยายถึงงานพระศพพระชนนีภักดีศรีห่มนยา มีความพรรณนาการจัดแต่งโรงพิธี พระเมรุ และการมหรสพ การ

เล่นดอกไม้ไฟ ในทำนองเดียวกัน โดยมีรายละเอียดแตกต่างกันบ้าง (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2508, หน้า 50 – 52, 54 – 60)

ตรงกับที่ลา ลูแบร์⁷ บันทึกไว้ว่า งานศพของชนชั้นสูงในกรุงศรีอยุธยา จะมีมหรสพ ทั้งโจนและระบำ จัดแสดงกันทั้งวัน เพื่อให้งานครึกครื้นขึ้น แต่ก็เลยทำให้ดูเป็นงานนักขัตฤกษ์ไป (ลา ลูแบร์, 2548, หน้า 368)

ส่วนการขอลานและการเล่นการพนัน อันเป็นวิถีชีวิตที่ไม่สร้างสรรค์ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องนี้ เป็นภาพสะท้อนส่วนหนึ่งของสังคมไทยนับแต่อดีตถึงปัจจุบันเช่นเดียวกัน การขอลานนั้นจัดเป็นอาชีพเก่าแก่ในทุกสังคม และเป็นอาชีพที่สังคมไทยคุ้นเคยดี วรรณคดีไทยหลายเรื่องมีตัวละครที่เป็นขอลาน เช่น “ชูชก” ผู้เป็นพราหมณ์ขราญยังชีพด้วยการขอลาน ในเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก อันเป็นชาดกเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งของไทย ดังความพรรณนาว่า “พราหมณ์พฤตพาเผ่าทลิตหายกยังยาจก”⁸ (มหาเวสสันดรชาดก, 2511, หน้า 125)

ในวรรณคดีเรื่อง ระเด่นลันได ตัวละครเอกของเรื่องคือ “แขกลันได” ก็มีอาชีพขอลาน ดังบทกลอนพรรณนาว่า “เทียวสี่ซอกขอข้าวสารทุกบ้านช่อง” (พระมหามนตรี (ทวีป), 2510, หน้า 69)

อย่างไรก็ตาม ความในวรรณคดีเรื่อง พระสี่ลักรถกลอนสวดนี้ สะท้อนให้เห็นว่าการขอลานไม่ใช่สิ่งที่ถือว่าสมควรในสังคมไทยในสมัยนั้น ดังที่พระสี่ลักรับสั่งถึงพระองค์เองว่า เป็นความน่าอับอายที่ทรงตกยากต้องเป็นขอลาน “เมืองพ็อยู่ไกลยากไร้ระอาน่าอายขายหน้าขอลานท่านกิน” (พระสี่ลักรถกลอนสวด, 2547, หน้า 38) สอดคล้องกับที่ลา ลูแบร์ บันทึกเอาไว้ว่า การเป็นขอลานถือเป็นเรื่องน่าอับอาย และต้องเป็นคนสิ้นไร้จริง ๆ เพราะตามปกติคนไทยจะช่วยอุปการะญาติที่ยากจน (2548, หน้า 231)

ในด้านการพนัน พระสี่ลักรถกลอนสวด ได้ระบุชนิดของการพนันไว้มาก จนดูเหมือนจะเป็นเจตนาที่จะเน้นย้ำสั่งสอน ผู้ฟังกลอนสวดเรื่องนี้ว่า การพนันเป็น “สิ่งต้องห้าม” ไม่ควรประพฤติ โดยผ่านการดำเนินของนางสุทนต์ถึงความตอนหนึ่ง (พระสี่ลักรถกลอนสวด, 2547, หน้า 38 – 39)

⁶ ตรู คือลูกหรือที่คุมขัง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 432)

⁷ ลา ลูแบร์ เป็นเอกอัครราชทูตฝรั่งเศสเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับสยาม เมื่อพ.ศ. 2230 ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แล้วเรียบเรียงจดหมายเหตุเรื่องกรุงศรีอยุธยา สันต์ ท. โกมลบุตร แปลเผยแพร่ในชื่อ จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม (2548, ไม่ปรากฏหน้า)

⁸ คำว่า “ยาจก” เป็นคำศัพท์ภาษาบาลี แปลว่า ผู้ขอ คือขอลาน (วิสันต์ ภูแก้ว, 2545, หน้า 39)

แล้วครีกก็ไป ถูชายนี้ไชร่ ไม่มีความอาย
ดูว่านักเลง โลงเลงใจหาย เล่นเบี้ยเมี่ยงขาย แล้วไพล่หนีมา
ดูเข้าบ่อนตัว พนันวังวว ไม่ชั่วเลยนา

(ปรากฏผู้แต่ง)

ภาพสะท้อนนี้แสดงให้เห็นว่า สังคมไทยในอดีตมีการเล่นการพนันอย่างลุ่มหลงในกลุ่มบุคคลบางกลุ่ม สอดคล้องกับความใน **สุภาษิตสอนหญิง** ที่กล่าวถึงนักเลงพนันไว้ดังนี้ (**สุภาษิตสอนหญิง**, 2518, หน้า 556)

เพราะมีผิวขาวไปจึงได้ยาก แสนล้าบอบบ่นักอย่ามกหลง

บ้างเล่นเบี้ยเสียตัวมัวทะนง หนอยก็ลงจำนำเช่ารำไป
มีข้าวของคอยผูกให้ลูกเต้า ก็เขียนเอาสันตุดหาหยุดไม้
ลงขันว่าผ้าผ่อนทอนสไบ อย่าไปไขว่เล่นโปจนโซโทรม

(นายภู)

การกล่าวถึงการเล่นพนันหลากหลายชนิดในวรรณคดีเรื่องนี้ จึงสะท้อนความจริงว่า คนไทยมีความลุ่มหลงการพนันเป็นอย่างมาก ดังที่ลา ลูแบร์ บันทึกลงไว้ว่า (ลา ลูแบร์, 2548, หน้า 159)

ชาวสยามรักเล่นการพนันเสียเหลือเกิน จนกระทั่ง หนีหายขายตนหรือไม่ก็ขายบุตรธิดาของตน(ให้ตกไปเป็นทาส) ด้วยในประเทศนี้ถ้าลูกหนี้คนใดไม่มีเงินทองหรือข้าวของ ตีราคาให้เจ้าหนี้แล้วก็ขายลูกเต้าของตนเพื่อชำระหนี้สินไปได้ และถ้าไม่พอกับหนี้สินที่ตนทำเข้าไว้ ตัวของตัวเองก็ตกเป็นทาสไปด้วยอีกคน การพนันที่เขาชอบเล่นมากที่สุด ก็คือ Tric-trac ซึ่งชาวสยามเรียกว่า สกา...

ส่วนความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องนี้ เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเหล่านี้เป็นสิ่งที่หยั่งลึกในสังคมไทยโบราณ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องชาตภพ พระชาติต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระโพธิสัตว์, 2553, ไม่ปรากฏหน้า) ความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด และความเชื่อเรื่องบุพเพสันนิวาส⁹ ซึ่งล้วนเป็นความเชื่อที่มีรากฐานจากพุทธศาสนาเหล่านี้ ยังเป็นความเชื่อที่ปรากฏสืบต่ออย่างแน่นแฟ้นในสังคมไทยปัจจุบัน

ส่วนความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ ทั้งเรื่องโชคเคราะห์ อันเกิดจากชะตาลิขิตที่ปรากฏตามวิถีโคจรของดวงดาว การสะเดาะเคราะห์ ตลอดจนถึงความเชื่อเรื่องความฝัน แม้จะมีไข่นวนะคิดจากพระพุทธศาสนา แต่ก็ยังเป็นความเชื่อที่ฝังรากลึกในสังคมไทยมายาวนานโดยสืบถึงปัจจุบันเช่นเดียวกัน

ด้านค่านิยมทั้งสองเรื่องที่ปรากฏใน **พระสี่เถารักกลอนสวด** ก็เป็นคำสอนสำคัญในพุทธศาสนา จึงเป็นหลักความประพฤติปฏิบัติของชาวไทยสืบมาถึงปัจจุบัน กล่าวคือ ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลเป็นหลักประพฤติปฏิบัติตามหลัก “พรหมวิหารสี่” อันได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา (คณะกรรมการจัดทำเอกสารเผยแผ่พระพุทธศาสนา, 2535, หน้า 162) ส่วนความกตัญญูเป็นหลักประพฤติปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนเสมอ ๆ ดังปรากฏหลายข้อ ใน **มงคลสูตร** ได้แก่ ความกตัญญู การบูชาบุคคลที่ควรบูชา และการบำรุงบิดามารดา (มงคล๓๘ ประการ, ม.ป.ป., ไม่ปรากฏหน้า)

ภาพสะท้อนสังคมด้านการศึกษา

แม้ว่าวรรณคดีเรื่อง **พระสี่เถารักกลอนสวด** จะมีได้กล่าวถึงเรื่องการศึกษาอย่างจริงจัง แต่บทไหว้ครูในตอนเริ่มเรื่องก็สะท้อนให้เห็นว่า การศึกษาของสังคมไทยในอดีตส่วนหนึ่งเป็นการศึกษานอกระบบ โดยมีเนื้อความกล่าวว่า พระพุทธศาสนาอันประกอบด้วยพระธรรมของพระพุทธองค์ และพระภิกษุสงฆ์เป็นแหล่งสำคัญในการสั่งสอนอบรมประชาชน (**พระสี่เถารักกลอนสวด**, 2547, หน้า 13)

ไหว้คุณพระธรรม	อันภักดีพิสดาร
พระเจ้าโปรดประทาน	ไว้สั่งสอนประชาชน
ข้าไหว้คุณหมู่มสงฆ์	เธอได้ทรงศีลทศพล
ศึกษาได้มรรคผล	จะนำตนสู่นิพพาน

(ไม่ปรากฏผู้แต่ง)

การเรียนรู้อีกทางหนึ่งของสังคมไทยขณะนั้น คือการสั่งสอนอบรมจากมารดา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการอบรมสั่งสอนในครอบครัว ดังความในบทไหว้ครูเช่นเดียวกัน (**พระสี่เถารักกลอนสวด**, 2547, หน้า 13)

คุณแม่อี้ยงนักรหนา	เลี้ยงรักษาพยาบาล
พระคุณใครจะปาน	สั่งสอนลูกจนใหญ่มา

(ไม่ปรากฏผู้แต่ง)

รวมถึงการแสดงความรักและสำนึกในพระคุณครู ซึ่งแสดงว่ามี “ครู” สอนหรือให้ความรู้ทางโลก “ข้าไหว้พระคุณครู สอนให้รู้วิชาการ” (**พระสี่เถารักกลอนสวด**, 2547, หน้า 13) ทั้งนี้ การศึกษาจากครู ณ ขณะนั้นก็ยังคงเป็นการศึกษานอกระบบเช่นเดียวกัน

⁹ คติทางพุทธศาสนากล่าวว่า เหตุหนึ่งของการเกิดความรักต่อกันคือ **บุพเพสันนิวาส** อันหมายถึงเคยเกื้อกูลกัน อยู่ร่วมกัน ในชาติที่แล้ว (บุพเพสันนิวาส, ม.ป.ป., ไม่ปรากฏหน้า)

ภาพสะท้อนดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สังคมไทยในอดีต
เมื่อยังไม่มีการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบนั้น แหล่งการ
ศึกษาที่สำคัญคือพุทธศาสนา โดยการถ่ายทอดของพระสงฆ์
และการบวชเรียนของกุลบุตรไทยอีกทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้
วรรณคดีเรื่องนี้ยังสะท้อนการเรียนรู้นอกระบบอีกทางหนึ่ง
คือการสั่งสอนอบรมจากมารดา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ
การสอนสั่งสอนในครอบครัวรวมทั้ง “ครู” ผู้สอนหรือให้
ความรู้ทางโลก ซึ่งเป็นการศึกษานอกระบบเช่นเดียวกัน
เพราะการศึกษายังเป็นระบบของไทยเพิ่งเริ่มในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระองค์
โปรดให้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดมหาดเล็กขึ้น เมื่อ พ.ศ.2425
(โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย, 2553, ไม่ปรากฏหน้า)

ในด้านความสัมพันธ์กับการศึกษาวรรณคดีกลอนสวด
อื่น ๆ พบว่า ภาพสะท้อนสังคมใน พระสีเสาร์กลอนสวด
และในวรรณคดีเหล่านี้มีความสอดคล้องกันในภาพรวม
กล่าวคือเป็นภาพสะท้อนการเมืองการปกครอง ซึ่งเน้นที่
ลักษณะและบทบาทราชการของกษัตริย์ นอกจากนี้
ก็เป็นการสะท้อนวัฒนธรรมในแง่ต่าง ๆ เช่นเดียวกัน
อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณารายละเอียดที่อาจมีจุดเด่น
แตกต่างกันไปนั้น พระสีเสาร์กลอนสวดมีจุดเด่นที่การเน้นโชค
เคราะห์ ซึ่งเชื่อว่าเป็นไปตามเกณฑ์ชะตาที่เรียกว่า “พระสุร
เข้า พระเสาร์แทรก” ความเชื่อนี้จะสอดคล้องกับความ

เชื่อของคนไทยเป็นส่วนใหญ่ จุดเด่นอีกเรื่องหนึ่งคือการ
พรรณนาถึงการพนันประเภทต่าง ๆ ซึ่งน่าจะเป็นการชี้
จุดอ่อนของสังคมไทยที่ถูกใจหรือ “จีใจ” ผู้ฟังในอีกแง่หนึ่ง
จุดเด่นทั้งสองประการนี้คงเป็นที่พึงพอใจผู้ฟังในสมัยนั้น
มิใช่น้อย ทั้งนี้จะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้วรรณคดีเรื่องนี้
เป็นที่นิยมดังกล่าวแล้วในเบื้องต้น

ผลการศึกษาวิเคราะห์ทั้งหมดนี้ สรุปได้ว่าวรรณคดี
เรื่องเล็ก ๆ เรื่องนี้ ซึ่งปัจจุบันแทบไม่มีการกล่าว ขวัญถึง
แม้ในการศึกษาวรรณคดีโบราณของไทยโดยทั่วไป รวมทั้งยัง
ไม่มีผู้ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าในทางหนึ่งทางใด แต่อย่างน้อย
ที่สุด การศึกษาวิจัยฉบับนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า ภาพสะท้อน
สังคม ในวรรณคดีเรื่อง พระสีเสาร์กลอนสวด มีบทบาท
อย่างสำคัญในการบันทึกภาพสังคมไทยในอดีต ทั้งทำให้ได้
ตระหนักว่า สังคมไทยมีวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ที่งดงาม
หลายประการ ที่บางสิ่งยังคงดำรงอยู่และบางสิ่งได้เสื่อมสูญ
ไปแล้วจากวิถีชีวิตปัจจุบัน

วรรณคดีเรื่อง พระสีเสาร์กลอนสวด จึงนับเป็น
วรรณคดีมรดกเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งของไทย ในฐานะเป็น
เอกสารชิ้นหนึ่งที่ช่วยผดุงความรู้ และให้ความเข้าใจถึง
สภาพชีวิต ความเป็นอยู่ ตลอดจนความนึกคิดส่วนหนึ่งและ
ในช่วงเวลาหนึ่งของบรรพชนไทย

บรรณานุกรม

- การเมืองการปกครอง รูปแบบ ลักษณะ และลัทธิ. (2008). ศูนย์การเรียนรู้ออนไลน์. สืบค้นเมื่อ 11 เมษายน 2553 จาก <http://www.radompon.com/resourcecenter/?q=node/48>
- ขุนช้างขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. (2508). กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ. ครอบครัวไทย. (ม.ป.ป.). คลังปัญญาไทย. สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2553 จาก <http://www.panyathai.or.th/wiki/index>.
- ความเชื่อ. (18 มิถุนายน 2552). วิกีพีเดีย. สืบค้นเมื่อ 17 เมษายน 2553 จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/ความเชื่อ>.
- คุณพุ่ม. (2507). กลอนเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ ใน ประชุมเพลงยาว. (หน้า 405 – 423). กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- จิรสุดา เปลี่ยนสยั. (2550). วรรณกรรมกลอนสวดเรื่อง พระเวสสันดรชาดก ฉบับอำเภอทุ่งสง จังหวัด นครศรีธรรมราช: การศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้าน. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี.
- เจตนา นาควัชร. (2546). กวีนิพนธ์นานาชาติ: การศึกษาเชิงวิจารณ์ พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: คมบาง.
- เจือ สตะเวทิน. (2518). วรรณคดีวิจารณ์. กรุงเทพฯ: สุทธิสารการพิมพ์.
- ชนิดา จรรโลงศิริชัย. (11 มกราคม 2553). แปลก พิบูลสงคราม ใน Thai Politics Government. สืบค้นเมื่อ 17 กันยายน 2553 http://www.thaipoliticsgovernment.org/wiki/%E0%B9%81%E0%B8%9B%E0%B8%A5%E0%B8%81_%E0%B8%9E%E0%B8%B4%E0%B8%9A%E0%B8%B9%E0%B8%A5%E0%B8%A%E0%B8%87%E0%B8%84%E0%B8%A3%E0%B8%B2%E0%B8%A1
- ชาดก. (ตุลาคม 2552). วิกีพีเดีย. สืบค้นเมื่อ 16 เมษายน 2553 จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/ชาดก>.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (2530). พัฒนาการศึกษาค้นคว้าและวิจัยวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทศพิธราชธรรม. (1 มีนาคม 2553). วิกีพีเดีย. สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2553 จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/ทศพิธราชธรรม>.
- ธัญญาภรณ์ ภูทอง. (2544). ศึกษาวิเคราะห์มหากาพย์กลอนสวด ฉบับวัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ.
- ณัฐา คำชู. (2544). การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวด เรื่อง มหาชมพูบดีสูตร. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี.
- บุพเพสันนิวาส. (ม.ป.ป.). เรือนธรรม. สืบค้นเมื่อ 12 กรกฎาคม 2553 จาก http://www.ruendham.com/book_detail.php?id=57&content=692&name_content=%BA%D8%BE%E0%BE%CA%D1%B9%B9%D4%C7%D2%CA
- ประวัติศาสดาหลวงเชียงใหม่. (ตุลาคม 2009). กาดหลวง ดอทคอม. สืบค้นเมื่อ 10 เมษายน 2553 จาก <http://www.kardluang.com/forum/viewtopic.php>
- ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. (12 ตุลาคม 2552). วิกีพีเดีย. สืบค้นเมื่อ 7 ตุลาคม 2553 จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%9C%E0%B8%B9%E0%B9%89%E0%B9%83%E0%B8%8A%E0%B9%89:Clumsy/%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%A7%E0%B8%B1%E0%B8%95%E0%B8%B4%E0%B8%A8%E0%B8%B2%E0%B8%AA%E0%B8%95%E0%B8%A3%E0%B9%8C%E0%B8%81%E0%B8%8E%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B9%84%E0%B8%97%E0%B8%A2>
- พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก. (2507). นิราศบพมาที่ท่าดินแดง ใน ประชุมเพลงยาว (หน้า 7 – 15). กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. (2508). อิเหนา พิมพ์ครั้งที่หก. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.

พระโพธิสัตว์. (31 มีนาคม 2553). **วิกิพีเดีย**. สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2553 จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B9%82%E0%B8%9E%E0%B8%98%E0%B8%B4%E0%B8%AA%E0%B8%B1%E0%B8%95%E0%B8%A7%E0%B9%8C>

พระมหามนตรี (ทรัพย์). (2510). **บทละครเรื่อง พระมเหสีไฉ่ อุณรุทร้อยเรื่อง ของ คุณสุวรรณบทละครเรื่อง ระเด่นลันได ของพระมหามนตรี(ทรัพย์)**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: เกษมบรรณกิจ.

พระสี่เสาธรรมาโศภิต. (2547). กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

พระไอยการลักษณะหัวเมือง. (2529). ใน **ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑**. หน้า 1- 70. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง.

พระไอยการอาษาหลวง. (2529). ใน **ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑**. หน้า 367- 454. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง.

มงคล ๓๘ ประการ. (ม.ป.ป.). **ธรรมะไทย**. สืบค้นเมื่อ 6 ตุลาคม 2553. จาก <http://www.dhammathai.org/treatment/poem/poem00.php>

มหาวาสันตราชด. (2511). กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

รวีพิมพ์ สมจิตร์. (2544). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่อง นางโกวตตี**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาวิทยาลัยบูรพา, จังหวัดชลบุรี.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2497). **สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานเล่ม ๑**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.

โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย. (18 มีนาคม 2553). **วิกิพีเดีย**. สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2553 จาก <http://th.wikipedia.org/wiki>

ลา ลูแบร์. (2548). **จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม พิมพ์ครั้งที่สอง**. (สันต์ ท. โกมลบุตร ผู้แปล) กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา. (ต้นฉบับภาษาฝรั่งเศส พิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1714)

วันเข้าพรรษาในนิตยสารเดือน. (1 กรกฎาคม 2552). **สหวิชา. com**. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2553 จาก <http://www.sahavicha.com/?name=knowledge&file=readknowledge&id=1055>

วิทย์ ศิวะศรียานนท์. (2531). **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

วิถีเกษตรกรรมไทย. (กันยายน 2552). **Thakhanon.com**. สืบค้นเมื่อ 11 เมษายน 2553 จาก <http://www.thakhanon.com/htdocs/modules/news/article.php?storyid=2124>

วิสันต์ กุญแจแก้ว. (2545). **ภาษาบาลีสันสกฤตที่เกี่ยวข้องกับภาษาไทย**. กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา.

ศิลาจารึกหลักที่หนึ่ง. (ม.ป.ป.). **จังหวัดสุโขทัย**. สืบค้นเมื่อ 17 เมษายน 2553 จาก http://www.sukhothai.go.th/history/hist_08.htm

เศรษฐกิจ. (กันยายน 2552). **วิกิพีเดีย**. สืบค้นเมื่อ 12 มีนาคม 2553 จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%80%E0%B8%A8%E0%B8%A3%E0%B8%A9%E0%B8%90%E0%B8%81%E0%B8%B4%E0%B8%88>

สำนวน งามสุข. (2526). **เก็ดจากวรรณคดี**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.

สุพัตรา สุภาพ. (2536). **สังคมและวัฒนธรรม ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สุภาภิตสอนหญิง. (2518). ใน **ชีวิตและงานของสุนทรภู่** พิมพ์ครั้งที่เก้า. (หน้า 553-575). กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.

โสภี สุขเกษม. (2535). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวด เรื่อง ฌรณจิตราดก**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.

หมื่นพรหมสมพัตร. (2507). กลอนเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน

ประชุมเพลงยาว. (หน้า 367 – 393). กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.

อนุรักษ์ ปัญญาอนุรักษ์. (ม.ป.ป.) วิธีชีวิตของชุมชน. สืบค้นเมื่อ 17 กันยายน 2553 จาก [http://www.uniserv.cmu.ac.th /](http://www.uniserv.cmu.ac.th/file/%E0%B8%A7%E0%B8%B4%E0%B8%96%E0%B8%B5%E0%B8%8A%E0%B8%B5%E0%B8%A7%E0%B8%B4%E0%B8%95%E0%B8%82%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%8A%E0%B8%B8%E0%B8%A1%E0%B8%8A%E0%B8%99)

file/%E0%B8%A7%E0%B8%B4%E0%B8%96%E0%B8%B5%E0%B8%8A%E0%B8%B5%E0%B8%A7%E0%B8%B4%E0%B8%95%E0%B8%82%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%8A%E0%B8%B8%E0%B8%A1%E0%B8%8A%E0%B8%99

อุทัย สินธุสาร. (2535). สารานุกรมไทย. กรุงเทพฯ: ศยาม.

Wellek, Rene., and Austin Warren Jr., (1956). **Theory of literature 3rd ed.** New York: Harcourt, Brace & World.

